

Modernitat i conflictivitat social: empoderament de les classes populars a Inca la primavera de 1919

Pere Fullana Puigserver

Universitat de les Illes Balears

Paraules clau: *Inca, moviment obrer, avalots populars, crisi de subsistències, història social, caciquisme.*

Resum. *Durant els mesos de febrer i març de 1919 la ciutat d'Inca esdevingué un dels epicentres del moviment vaguístic a Mallorca i de les mobilitzacions socials derivades de la crisi de subsistències. La Gran Guerra havia generat inflació econòmica, puja dels preus dels queviures bàsics i desequilibris en els mercats europeus. En els nuclis industrials, les classes populars plantaren cara al caciquisme polític i social, activaren l'anticlericalisme i es radicalitzaren sindicalment. Inca havia consolidat una xarxa industrial, el mercat del dijous a Inca tenia una projecció comarcal i l'estació del ferrocarril era un dels nusos estratègics per les mercaderies insulars. En aquest article contextualitzam les causes generals i particulars del conflicte, descrivim alguns dels fets més rellevants succeïts a Inca i plantejam les conseqüències més destacades dels avalats populars del 13 de març de 1919 a Inca.*

Keywords: Inca, labor moviment, popular rioter, crisis of subsistence, social history, caciquism.

Abstract. During the months of February and March 1919, Inca became one of the strike and social movement epicentres in Mallorca due to subsistence's crisis. The Great War had generated economic inflation, rising basic foodstuffs prices and causing imbalances in the European markets. Working class people stood up against political and social despotism in the industrial centres, activating antic-clericalism and radicalizing themselves in the trade unions. Inca had consolidated an industrial network, Thursday's market had a comarcal scope and the railway station was an strategic node for the island's merchandise. In this article we contextualise the general and particular conflict's causes, we describe some of the relevant facts related in

Inca and set out the most important popular protests consequences of 13th March 1919 in this city.

1. INTRODUCCIÓ

Fa més de vint anys, en el marc de les II Jornades d'Estudis Locals d'Inca, ja plantejàrem aquesta mateixa temàtica, amb el títol "Crisi de subsistències i conflictivitat social a Inca durant el Trienni Bolxevic (1917-1919)". Un enunciat potser una mica atrevit, segurament un reflex del que érem llavors, sobretot perquè érem joves i teníem més llicència per equivocar-nos... i per plantejar reptes en forma de recerca que pensàvem que un dia o un altre hi aprofundiríem i acabarien donant resultats. Lamentablement l'interès per la història social després s'ha encaminat més en la direcció de l'educació social i hem descurat els moviments socials que llavors ens entusiasmarien. Els especialistes saben que tanmateix la nostra línia de recerca s'hauria centrat en el cristianisme social, i en el marc general d'aquest moviment preferíem aquells que havien cercat conjugar la religió i la modernitat. Mai no ens han interessat els fanatismes ni els dogmatismes, ni socials, ni polítics ni religiosos.

Ara, ja amb una certa perspectiva, podem dir així mateix que els grans temes de fons mai no s'acaben d'estudiar del tot, ni ningú no pot pretendre explicar-ho tot d'una forma definitiva. Aquesta mateixa problemàtica es tractà en el marc de les II Jornades sobre Moviment Obrer, de les quals tot just fa unes setmanes s'han publicat les actes.² Per sort, alguns autors han recuperat aquell treball nostre, lamentablement sense esmentar-lo clarament, però sortosament han fet servir les fonts i han reproduït el mateix relat. No és el moment, tanmateix, de fer retrets, sinó d'entrar en matèria.

La present intervenció té sentit aquest 2019 perquè enguany es compleixen cent anys d'aquells avalots que tant qüestionaren la societat insular, en particular perquè allò que succeí a Inca el dies 6 i 13, dijous, del mes de març de 1919, tengué repercussions també fora del territori. L'endemà del segon avalot *El Salmantino* publicava: "En el pueblo de Inca se ha amotinado el vecindario a causa de la carestía de las subsistencias. Los amotinados asaltaron varios vagones cargados de harina, destrozándolos completamente. La guardia civil restableció el orden".³

En aquesta intervenció pretenem contextualitzar aquells fets en el marc de la conflictivitat social i de crisi política que es vivia a Europa, coincidint amb la radicalització del proletariat arran de la Revolució Russa de 1917 i

1 FULLANA PUIGSERVER, Pere. 1996 "Crisis de subsistències i conflictivitat social a Inca durant el Trienni Bolxevic (1917-1919)", a *II Jornades d'Estudis Locals d'Inca, Inca 28 i 29 d'abril de 1995*, Ajuntament d'Inca: Inca, pàg. 239-259.

2 GINARD I FÉRON, David (dir). 2019. *Les revolucions de 1917. Europa, Espanya, Illes Balears*. Lleonard Muntaner Editor: Mallorca.

3 *El Salmantino*, 14 març 1919.

com a conseqüència dels desequilibris que havia generat la Primera Guerra Mundial, especialment en tot allò que afectava els mercats de primeres necessitats i la inflació.

Inca era ja una ciutat moderna, amb un procés industrial afermat i amb unes institucions i una societat civil força sòlides. En aquesta intervenció insistirem en el procés de modernització de la ciutat d'Inca. Però, a més, entenem que és bàsic, també, significar que Inca des de l'edat mitjana, com a mínim perquè està documentat, ha jugat un paper de primer ordre com a centre de distribució, com a mercat comarcal. Una característica, aquesta, que encara s'havia reforçat més amb la consolidació de la línia de tren que la unia amb Palma i Manacor. L'estació del tren d'Inca i la plaça del mercat al començament del nou-cents esdevingueren l'epicentre del transport de mercaderies, i la caserna General Luque simbolitzava el reforç en defensa de l'ordre establert.

2. PUNT DE PARTIDA

Dèiem en la nostra intervenció anterior que:

“el 1973, Pere Gabriel publicà la seva monografia sobre el moviment obrer a Mallorca, on reflectia una problemàtica obrera peculiar a Inca. Entre tots els períodes als quals feia referència, destacava els aldarulls que s'havien produït en aquella ciutat els primers mesos de 1919. Diverses obres posteriors del mateix autor, malauradament, no han aportat noves dades ni interpretacions a aquells esdeveniments”.⁴

Pere Gabriel⁵ havia treballat sobretot a *El Obrero Balear*, n'havia fet un buidatge exhaustiu –que havia complementat amb una consulta sistemàtica de *La Almudaina*– i amb aquesta base havia construït un relat que avui, quaranta-sis anys després, encara representa la relació dels fets i la interpretació més plausible del comportament de les classes populars illenques en aquella conjuntura de crisi. Allò que succeí a Inca tenia un caràcter simbòlic, perquè a la ciutat, per la seva ubicació com a cruïlla de comunicació, com a centre industrial i per la dinàmica pel mercat setmanal i la seva projecció comarcal, tot cobrà una dimensió social extraordinària.

No repetirem allò que ja vam escriure el 1996, però recuperarem allò que entenem que continua essent essencial per interpretar aquells fets de 1919, i ho farem incorporant noves fonts documentals, i servint-nos, com no pot ser d'una altra manera, de diferents recerques que diversos historiadors han publicat durant aquest temps. Per això hem consultat i diversificat les fonts d'hemeroteca (*Ca Nostra*, *Correo de Mallorca*, *La Almudaina* i *El Obrero Balear*, sobretot) i hem tengut accés a fonts municipals, com ara les actes de l'Ajuntament de Palma, i esperam algun dia poder consultar també les

⁴ FULLANA PUIGSERVER, Pere. “Crisi de subsistències... o. c.”, pàg. 249.

⁵ *El moviment obrer a Mallorca*. 1973. Curial: Barcelona, pàg. 111-134.

actes municipals d'Inca. Resta per aprofundir, encara, en l'aparició de noves publicacions com *L'Ignorancia*, editada a Inca per Miquel Duran, en el context dels avalots; i publicacions més incisives com *Foch y Fum*, entre d'altres.

Pel que fa als aldarulls a Inca, el 1919, allò més rellevant és que no foren fets aïllats ni descontextualitzats. La protesta popular, les vagues i els avalots van ser freqüents a l'Espanya de la Restauració borbònica,⁶ i aquesta reivindicació, la de 1919, en el marc de la crisi i la revolució només s'explica correctament des de la perspectiva de l'evolució del moviment obrer europeu a causa de la Gran Guerra i la Revolució Russa.⁷ I, finalment, no es pot perdre de vista el paper del financer mallorquí Joan March Ordinas, que durant la Gran Guerra havia consolidat una xarxa financera i una estructura de poder que jugava un paper essencial en les estratègies dels mercats locals i internacionals.⁸ Un joc de poder que confrontava el vell caciquisme local amb les forces emergents i els sindicats, una realitat enriquida amb el protagonisme que assoliren a partir de 1917 els joves radicals, simpatitzants de l'anarquisme o de la Tercera Internacional.

3. EL MARC HISTÒRIC: LES CONSEQÜÈNCIES SOCIALS I ECONÒMIQUES DE LA GRAN GUERRA

La Gran Guerra (1914-1918) havia repercutit de manera desigual en l'economia i en la societat mallorquines. D'una banda, havia exterioritzat les debilitats i les fortaleses per a l'economia local, de la qual Inca semblava que s'havia beneficiat notablement a primera vista. Tanmateix, el conflicte havia generat un nou ordre que tengué conseqüències polítiques a nivell institucional, amb canvis de perfil en els quadres dels partits hegemònics; i derivacions socials i culturals per la irrupció de la cultura de masses, ben controlada pels nous poders.

D'entrada s'esfumava un món (l'ahir que desapareix: les famílies nobles, els vells cacics del XIX, el maurisme i el liberalisme tradicional)⁹ i emergia la denominada modernitat liberal liderada per Joan March i la seva maquinària. No és necessari insistir que el 1919 el verguisme tenia una presència rellevant a Inca, un pes que no ha estat estudiat a nivell local. Per contrapartida, existeix un relat més o menys consensuat sobre el pes del maurisme i el catolicisme a Inca, conservadorisme i integritisme religiós (Duran Saurina, P. Cerdà, militars, clergat secular, centres educatius).¹⁰ La pluralitat ideològica

6 GIL ANDRÉS, C. 1995. "Protesta popular y movimientos sociales en la Restauración: los frutos de la ruptura", *Historia Social* 23, pàg. 121-135.

7 ANDREASSI, Alejandro (coord.). 2017. *Crisis y revolución. El movimiento obrero europeo durante la guerra y la revolución rusa (1914-1921)*. El Viejo Topo: Barcelona.

8 FERRER GUASP, Pere. 2000. *Joan March: els inicis d'un imperi financer, 1900-1924*. Cort: Palma. CABRERA, Mercedes. 2011. *Joan March (1880-1962)*. Marcial Pons Historia: Madrid, pàg. 77-130.

9 FULLANA PUIGSERVER, Pere. 1998. *Antoni Maura i Montaner i el maurisme a Mallorca (1853-1925)*. Lleonard Muntaner Editor: Mallorca.

10 FULLANA PUIGSERVER, Pere. 2011. "Educació i modernitat a Inca: un recorregut per alguns de les principals iniciatives (1800-1936)", *XI Jornades d'Estudis Locals. Inca 26 i 27 novembre de 2010*. Ajuntament d'Inca: Inca, pàg. 11-22.

i política compartia, tanmateix, un idea semblant en relació amb la por a la revolució i una idea sobre el capitalisme i el liberalisme econòmic que s'anava consolidant a Europa.

La Revolució Russa: la radicalització del socialisme, l'obrerisme fa una passa..., aposta per la lluita.. El 1919, el socialisme illenc havia quedat fracturat entre els partidaris de la revolució i els socialdemòcrates. Com se suposa els primers entenien que s'havia d'intensificar la lluita social i s'havia d'intervenir d'una forma més directa en les crisis i llagues obertes que estaven patint les classes populars. El diari republicà *El Pueblo de Valencia*, fent referència als avalots d'Inca, del 13 de març de 1919, parlava de comerços i mercats saquejats, i de com "algunos grupos levantaron trozos de vía férrea. Se teme un movimiento revolucionario".¹¹ La burgesia veia en aquells comportaments dinàmiques que anunciaven fets revolucionaris, talment com efectes del triomf que el proletariat havia obtingut a Rússia.

La modernitat i els elements de canvi a la Mallorca del primer terç del segle XX no eren uniformes. Les desigualtats i la inseguretat es visibilitzaven en la vida urbana, i la ciutat participava clarament d'aquestes inquietuds. L'estat d'emergència era tan evident que les classes populars i els sindicats es llançaren a la lluita i a l'acció sense miraments. El professor Sebastià Serra descriu clarament aquesta conjuntura:

"En 1919 i 1923, el cost de la vida es va duplicar respecte a 1913. El moviment obrer va respondre amb un moviment de vagues i amb el creixement del moviment associatiu. Es produïren a Mallorca 93 vagues, durant 1919. Devers 1920, s'aconseguien millores socials importants".¹²

Tot allò que estava cruixint el 1919 era conseqüència de les dinàmiques de canvi en una societat que s'estava obrint a la modernitat: indústria, empoderament de les masses, temps lliure versus temps i espais de reivindicació... L'opinió pública liberal mallorquina no parava de fer-se ressò dels esdeveniments i existia un cert malestar entre els sectors de poder local, per bé que això no els debilità en absolut. Però, el ressò arribava arreu de l'Estat, segurament sorpresos davant el que anomenaven la "grave situación en Mallorca". Les agències de notícies coincidien que hi havia greus disturbis a Inca i vaga general a Palma. La gravetat social a Mallorca tenia dos epicentres (Palma i Inca).¹³ D'aquesta manera ens adonam de la rellevància i el protagonisme que la ciutat d'Inca tenia com un dels centres d'operacions del malestar social, amb repercussions a l'Estat espanyol.

Els desordres socials d'Inca són una conseqüència més del *big-bang* que s'estava produint com a fruit de la inestabilitat provocada per la Gran Guerra

11 *El Pueblo de Valencia*, 15 març de 1919. Aquesta mateixa versió dels fets apareixia també a *Las Provincias*, 15 març de 1919.

12 SERRA, Sebastià. 2001. *Els elements de canvi a la Mallorca del segle XX*. Edicions Cort: Mallorca, pàg. 251.

13 *Diario de Burgos*, 15 març 1919.

i els seus efectes en l'economia europea. A la impremta Duran d'Inca es venien més diaris que mai, la ciutadania estava ansiosa per conèixer allò que passava en el món, i recordem que Miquel dels Sants Oliver llançà *La Vanguardia* amb les cròniques internacionals, amb Gaziel com a corresponsal a París. Europa era un polvorí, un món esquarterat amb trinxeres, mentre l'Estat espanyol experimentava les conseqüències de la Guerra del Marroc, les fluctuacions dels mercats europeus i el protagonisme de les masses obreres i populars, que mantenien un enfrontament amb el poder. Aquells dies que Inca era notícia pels desordres al carrer, protagonitzats pels obrers, es parlava d'estat de guerra a Barcelona, amb la vaga de la Canadenca; a Sevilla hi havia manifestacions contra els acaparadors de subsistències; a Algesires i Ourense motins, i el mateix passava a Tui, Salamanca, València, Almeria, Huelva, Cadis, Cartagena, Bilbao o Sant Sebastià.¹⁴

4. IDEOLOGIES I ENCARIMENT DE LA VIDA

La ideologització i politització de la vida quotidiana s'incrementà de forma notable a partir de la indignació de les classes populars, castigades per una gestió nefasta del poder i a causa de l'encariment sistemàtic de la vida. Per aquesta via s'han d'interpretar les conseqüències polítiques, socials i econòmiques que havia tingut la Gran Guerra a Mallorca, juntament amb la resta de grans conflictes colonials (Guerra del Marroc, etc.), i més concretament perquè el conflicte tengué Inca com un dels seus epicentres per les raons que hem anat avançant, com l'especialització de la classe obrera i una intensa vida social i societària. Com a primera hipòtesi, el 1919 la ciutat ja havia esdevingut un centre industrial potent i havia adquirit aquelles característiques d'un centre de producció modern i dinàmic, amb una presència notable de fàbriques, amb un nombre considerable d'inversions, però sobretot amb un contingent proletari, alguns dels quals afiliats als sindicats i col·lectius més compromesos amb el canvi social.

El moviment obrer inicià durant aquests anys un cicle nou, de major reivindicació i presència, però sobretot de major radicalització, perquè estava a l'ambient: entre l'apatia i l'entrada en una etapa de maduresa del moviment obrer de resistència? Ramon Molina ha insistit en els preus, David Ginard en la radicalització que suposà l'aposta per la Tercera Internacional, el col·lectiu Els Oblidats ha recuperat biografies i pràctiques anarquistes i anarcosindicalistes que tot just emergiren en aquest marc de conflicte social. Evidentment això està relacionat amb els processos de canvi; amb l'encariment de la vida, crisi de subsistències, model econòmic en procés de canvi i la inestabilitat:

“La hipòtesi d'interpretació que establiríem, seria la següent: ens situam davant l'esclat de la classe obrera urbana, amb connotacions tradicionals (conflicte popular) propis de la societat preindustrial; però

¹⁴ *El Debate*, 14 març 1919, 4; *La Correspondencia de España*, 15 març 1919, 7.

a la vegada amb característiques modernes (conflicte de classe) propi de les societats industrials. Aquests motins transcendeixen el referent estrictament social, utilitzen el radicalisme anticlerical i l'anticaciquil per les seves pretensions de caràcter polític. Originen mobilitzacions socials independents i moviments cívics interclassistes per fer front a les possibles conseqüències. La crisi del sistema polític de la Restauració era un dels símptomes més evidents de la descomposició social".¹⁵

Abans d'entrar a analitzar les característiques dels aldarulls d'Inca, produïts durant el mes de març de 1919, val la pena destacar cinc característiques generals que convé tenir ben presents, precisament perquè allò que succeí pels carrers, places i magatzems de l'estació d'Inca no era un fet aïllat: En primer lloc, una lectura atenta de la premsa d'aquell primer trimestre de 1919, el debat sobre la crisi de subsistències és reiteratiu i permanent. Els diaris obren les primeres pàgines amb aquesta problemàtica, fins al punt que es parla d'estat de guerra en algunes ciutats com Madrid, afectades per la carestia del pa (*La Almudaina*, 3 març 1919, 1-2). La manca de queviures es planteja de manera molt diferent als mitjans, perquè no tots aprofundeixen en les causes de la carestia, i no entren a tractar el problema estructural que pateixen moliners, els magatzems de farina o les placeres.¹⁶ No s'explica tot amb la història del moviment obrer organitzat, perquè estam davant una explosió d'emocions i de protestes arrelades i contingudes pels poders.

Aquesta afirmació ens condueix a una segona proposta, com és la gestió del poder, fins llavors certament estable. Els partits, les oligarquies, els militars i l'Església es veuen sotmesos a canviar. El sistema de control que han fet servir, els pactes que han sostingut i les complicitats que han mantingut sembla que ja no són suficients per respondre a una situació socialment molt crítica. En tercer lloc, doncs, la indignació popular es projecta contra els cacics i el clergat, contra els poders tradicionals. En conseqüència les exterioritzacions de les revoltes es caracteritzen per l'anticaciquisme i l'anticlericalisme. Davant aquesta exigència, i entram en una quarta nota, emergeixen noves xarxes de poder, alternatives que es nodreixen del sistema vell. Joan March Ordines representa una certa novetat, i la seva actuació s'associa al protagonisme de republicans, intel·lectuals, socialistes, associacions i entitats burgeses i populars, i professionals liberals que a Inca també tengueren un cert protagonisme.¹⁷

5. NATURALESA DEL CONFLICTE SOCIAL A INCA (1919)

5.1. Modernitat i conflicte social a Inca

Inca liderà la modernitat de la Part Forana de Mallorca durant la primera meitat del segle XX, conjuntament amb Manacor. Tot això sense desmerèixer

¹⁵ FULLANA PUIGSERVER, Pere. "Crisi de subsistències... o. c.", pàg. 252.

¹⁶ *Foch y Fum*, 14 març 1919.

¹⁷ PRESTON, Paul. 2019. *Un pueblo traicionado. España de 1874 a nuestros días. Corrupción, incompetencia política y división social*. Debate: Barcelona.

altres municipis i ciutats com Felanitx, Sóller, Pollença o Lluçmajor, entre alguns altres. Pere Joan Llabrés, el 2000, resumia el protagonisme de la ciutat durant els primers decennis del segle XX amb les característiques següents:¹⁸ 1) lideratge comarcal; 2) expansió demogràfica i urbanística; 3) naixent industrialització, centrada en el calçat, però també de teixits; amb una agricultura que constituïa el motor de l'economia. Miquel Pieras ha estudiat la incidència històrica de la indústria i la repercussió en la sociabilitat; 4) aquest procés de modernització durant el primer terç del segle XX es manifestà també amb la consolidació d'infraestructures i en recursos culturals i cívics (les dotze capçaleres de premsa aparegudes entre 1900 i 1936 ratifiquen aquesta tesi); 5) finalment Llabrés destacava també els conflictes socials moderns que esclataren a la ciutat entre 1914 i 1919, com a conseqüència de l'auge de la indústria, arran de la mecanització i l'electrificació de les fàbriques, un fenomen que generà la diversificació ideològica i les mobilitzacions: "A l'eufòria dels anys de la gran guerra, que suposà enormes guanys per a la indústria sabatera, seguí la difícil conjuntura de 1918-1919. Aquest darrer any hi hagué avalots reprimits per la Guàrdia Civil i pels militars, i la convocatòria d'una vaga general."¹⁹

5.2. Antecedents i primera fase del conflicte social (març de 1918 – març de 1919)

Al començament de 1918, la crisi social i econòmica era evident. En canvi, els cacics contrabandistes mallorquins havien aconseguit beneficis espectaculars durant el període de la Gran Guerra. L'especulació econòmica, l'emmagatzemament i l'exportació fraudulenta foren les causes de l'enriquiment fàcil d'un sector d'especuladors de caràcter local, i una de les causes de la crisi de subsistències que patí l'illa.

Aquesta situació generà els avalots populars a Palma i a Inca, a més d'una situació de tensió social que afavorí les organitzacions obreres. Arran d'aquestes qüestions, el socialisme illenc visqué un moment electoral rellevant, però sobretot suposà l'augment de l'anarcosindicalisme a Mallorca, que arrelà a Inca els anys de 1918 i 1919,²⁰ tal com es posà de manifest en els avalots que es produïren els primers mesos de 1919 i amb el moviment de solidaritat amb la vaga de la Canadenca de Barcelona, tant a Ciutat com a Inca. El 2 de gener de 1919, s'acabava, a Inca, la vaga de sabaters que havia durat tres setmanes, amb l'augment de sou als treballadors, entre el 10 i el 15 % sobre el jornal que guanyaven abans. En canvi, els patrons no havien cedit a la petició de disminuir una hora de jornal.

Aquell mes de gener començaren a Inca els problemes de la manca de subsistències. Per això s'abaixà el preu de la carn, i sembla que fins i tot

¹⁸ LLABRÉS MARTORELL, Pere-Joan. 2005. "Inca en les grans transformacions del segle XX", a *V Jornades d'Estudis Locals. Inca 3 i 4 de novembre de 2000*. Ajuntament d'Inca: Inca, pàg. 9-17.

¹⁹ LLABRÉS MARTORELL, Pere-Joan. "Inca en les grans transformacions... o. c.", pàg. 12.

²⁰ GABRIEL, Pere. *El moviment ... o. c.*, pàg. 124.

mancaven les verdures al mercat, i els preus s'havien moderat un poc. *Ca Nostra*, que començava la segona etapa de la seva publicació, mantenia una lectura moderada del que estava succeint. En la crònica local aquesta temàtica hi tenia un cert protagonisme. El problema es debaté en el Ple convocat per l'Ajuntament d'Inca el 20 de febrer de 1919, mentre al carrer es respirava un clima de tensió contra els cacics locals, a qui es culpava de la manca de queviures: "el renou començat a la sala de sessions passa a la plaça Major on se caramulla la gent. Surt el Coronell, amb la poca gent que disposa. Diu a les turbes que es retirin i ho logra fent tancar les cases i establiments del centre de la població".²¹

Aquesta situació provocà la fragilitat i la inestabilitat del poder municipal, cada cop més acorralat. Al començament de 1919, l'Ajuntament d'Inca estava governat per mauristes i independents. El dilluns dia 10 de febrer de 1919, dimití el batle Bartomeu Payeras, liberal, i fou substituït per l'advocat Miquel Amengual, independent. Miquel Duran, un dels integrants d'aquell consistori, justificava *Ca Nostra* de la independència dels mauristes a Inca. Antoni Maura, que compartia lideratge del Partit Conservador, amb Eduardo Dato, es trobava a l'oposició a Madrid. Però el nou batle dimití el 15 de març de 1919 i fou rellevat per Pere Ferrer, liberal, tinent coronel retirat i membre del Foment del Civisme. Es mantingué en el càrrec fins al 31 de gener de 1920. Recordem que els batles eren nomenats des del Govern Civil en funció del color del Govern de Madrid, i des del 5 de desembre de 1918 el Conde de Romanones, líder del Partit Liberal, presidia aquell govern. Si *Ca Nostra* esdevenia portaveu dels poders locals, *Foch y Fum*, amb Llorenç Beltran –*Barbó*– com a cronista oferia una visió crítica i punyent, propera a les classes populars, de tot allò que succeïa a la ciutat d'Inca. No obstant això, Beltran no malparlava de Pere Ferrer, i li desitjà encert en el seu mandat com a batle.²²

A Palma, el 16 de febrer, el Foment del Civisme i la Federació Catòlico-Obrera organitzaren un míting prosubsistències en el Teatre Balear que acabà amb una manifestació davant el Govern Civil. Al dia següent, es produïren els saquejos de mercats i magatzems a Palma. La Joventut Integrista es feia ressò, també, de la greu situació social, culpabilitzant els partits de dreta de ser els causants del desastre social, intercedint a favor d'aplicar la doctrina social de l'Església com a única via per solucionar el problema. Tradicionalistes i integristes maldaven per contrarestar amb més vehemència i duresa els estralls i el descontrol que s'estava generant al carrer.

La tensió social s'escampava a altres indrets, amb un augment vaguístic a l'illa: vaga de picapedrers a Sóller, vaga d'empleats de tallers de la Companyia de Ferrocarrils de Mallorca i vaga de picapedrers a Manacor, entre d'altres. Tot i que des del Govern Civil es transmetia tranquil·litat, el governador afegia que "desde Felanitx se ha pedido alguna fuerza por temor a que se produzca algun altercado en el mercado de mañana".²³

²¹ *Ca Nostra*, 1919, pàg. 17.

²² *Foch y Fum*, 21 març 1919.

²³ *La Última Hora*, 22 febrer 1919.

A Inca les ires de les classes populars anaven adreçades contra els representants dels partits polítics i, se suposa, els principals representants del caciquisme local: el batle Miquel Amengual i el cap liberal de la ciutat Domingo Alcina. Les protestes es focalitzaven contra el poder municipal, regulador de les subsistències i dels preus. Aquesta crítica al poder municipal venia també dels grups que veien en el tornisme polític una de les causes principals de la corrupció. Des de Palma, es transmetia un missatge tranquil·litzador:

“Durante todo el día de hoy han venido circulando insistentes rumores de que el orden público se había alterado en Inca. Noticias de dicha población que alcanzan a las cinco de la tarde dicen que reina allí completa tranquilidad y que el orden no ha sido alterado en lo más mínimo, lo cual demuestra que ha sido una falsa alarma que se ha hecho popular”.²⁴

Totes aquelles manifestacions prosubsistències tenien una dimensió triple. Fomentaven el creixement i l'articulació del moviment obrer de caràcter radical, que es veu en la gran activitat propagandística per part dels dirigents obrers en els mítings celebrats a Inca per Joan Perona, Antoni Sánchez, Antoni Bestard i Joan Marroig, i els socialistes Antoni Negre i Vicenç Torres.²⁵ La lluita social contra el caciquisme provocà una actitud defensiva i de por i de reclusió per part dels dirigents dels vells partits liberals de la Restauració. Els aldarulls es dirigeixen contra el poder municipal. Així el 6 de març: “Per la sessió de l'Ajuntament anit s'han preses precaucions i la guardia civil s'és concentrada a Inca. A la sala d'actes hi ha tanta de gent que no s'hi entenen i el Batle es veu obligat a aixecar la sessió poc temps després de comensada.”²⁶ Ben aviat les manifestacions prenen connotacions clericals i anticlericals segons els interessos d'uns i d'altres. D'una banda, els sectors dirigents posen de manifest la religiositat del poble, quan en el moment dels aldarulls del 6 de març:

“poc temps després de la sessió, passa el Viàtic per la plaça Major, on hi deu haver 200 homes amb una actitud revolucionària. Tot-hom se ajonolla i no'n queda un dret. Un senyor que mos ha contat aquest espectacle, que no és cap catòlic ranci, diu que ha plorat d'emoció. Es que malgrat a les doctrines disolvents dels nostres temps encara no és mort el sentiment religiós ni morirà”.²⁷

Aquesta descripció confirmaria que les classes populars no mantenien actituds antireligioses ni de fòbia al fet religiós en termes genèrics, sinó que combatien una idea tradicional de la religió, vinculada al poder, una religió política en definitiva.

²⁴ *La Última Hora*, 21 febrer 1919.

²⁵ GABRIEL, Pere. *El moviment ... o. c.*, pàg. 125.

²⁶ *Ca Nostra*, 1919, pàg. 17.

²⁷ *Ca Nostra*, 1919, pàg. 17.

5.3. Els fets de març de 1919: els avalots i algunes conseqüències

El 13 de març es repartiren fulls de propaganda pel mercat d'Inca, mentre la plaça estava buida de queviures. De bon matí començaren els enfrontaments entre obrers i placers, que acabaren amb el saqueig de la plaça d'abastiment. Els avalots continuaren, de tal manera que, quan sortí la Guàrdia Civil, ja s'havien consumat tres saquejos: verdures, patates i farina. La situació s'agreuà i entrà en una espiral de violència imparabile, tot en un ambient de tensió provocat per les vagues i els problemes obrers a les fàbriques de sabates. Dos dies després, el batle Miquel Amengual presentà la dimissió, i fou substituït com hem vist per Pere Ferrer. Al dia següent, en el mercat només es venien cols i patates.

Els avalots del dijous 13 de març de 1919 van significar un punt d'inflexió de la crisi. Era dia de mercat i la ciutat sabia que es repetirien els aldarulls de la setmana anterior. El clima emocional i les tensions laborals havien empitjorat durant la darrera setmana. Els queviures bàsics escassejaven i el nombre de placers i placers disminuïa, i el malestar augmentava. Els productes bàsics s'havien encarit de manera desorbitada i existia una certa convicció que els comerciants inquers exportaven gra i farina, perquè els preus eren excel·lents en els mercats exteriors. Com a conseqüència d'això els avalots del dijous 13 se centraren a la plaça del mercat, però molt especialment a l'estació del ferrocarril. Les agències de premsa d'àmbit estatal informaven que "los amotinados asaltaron varios vagones cargados de harina, destrozándolos completamente. La Guardia Civil restableció el orden".²⁸ La Guàrdia Civil i l'Exèrcit actuaren interpretant aquell avalot com un aixecament popular, provocat i dirigit per agitadors i sediciosos. La premsa republicana anava fins i tot més enllà i parlava de comerços saquejats i botigues tancades, mentre "algunos grupos levantaron trozos de via ferrea" i insistia que "se teme un movimiento revolucionario".²⁹ Les cròniques de Barbó a la revista *Foch y Fum* aporten alguns dels noms i dels llocs més emblemàtics d'aquelles jornades "revolucionàries", i apunta en direcció als moliners i comerciants de farina. La tensió ambiental havia anat en augment com a conseqüència de la detenció d'Antoni Bestard, Andreu París, Antoni Torrens, Miquel Ferrer i Llorenç Gelabert.

La reacció i la resistència davant els canvis, davant allò que podia semblar un preludi de la "revolució", actuaren ràpidament. El dia 16, a la parròquia se celebrà un acte de desgreuge pel saqueig del dijous i el Cercle d'Obrers Catòlics organitzà una sèrie de conferències (19, 20 i 23 de març de 1919) amb motiu d'aquells esdeveniments. El pare Pere Joan Cerdà impartí algunes conferències sobre la taxa de subsistències i oferí orientació a partir de la doctrina social de l'Església, davant les crítiques circumstàncies. Situacions semblants s'esdevingueren a diversos indrets de l'Estat espanyol, especialment a Barcelona, on els col·lectius més reaccionaris aquella primavera de 1919

²⁸ *El Salmantino*, 14 març 1919.

²⁹ *El Pueblo de Valencia*, 15 març 1919.

crearen els denominats Sindicats Lliures, destinats a contrarestar l'acció dels sindicats anarquistes.

Després de “Renou”, els sectors conservadors i regeneracionistes s'activaren i des de la institució municipal es promogué un protocol de recomposició de l'ordre. Les organitzacions conservadores, patriòtiques, religioses i regeneradores es mancomunaren per plantar cara a l'anarquisme i al socialisme radical. El P. Pere Joan Cerdà, franciscà del tercer orde regular i superior de Sant Francesc, liderava el discurs de caràcter social catòlic; el batle Pere Ferrer encapçalà els protocols d'entesa amb les administracions de la comarca i envià una circular a tots els batles, amb data de 17 de març de 1919. El projecte de millorament social requeria mancomunar i generar consens, començant per la creació d'una Junta de Subsistències amb legitimitat suficient per calmar l'estat d'ànim dels sectors populars més afectats per la situació:

“Cumplint unes ordes gubernatives el Sr. Batle constitueix una junta de subsistències formada dels cinc majors contribuents i de cinc obrers. Aquests obrers són designats de dins el Sindicat ‘La Pau’, perquè la societat obrera ‘La Justicia’ no ha volgut cooperar ni fer costat a l'autoritat amb això dels queviures. En la primera reunió la nova junta fitxa tassa als aliments.”³⁰

Tanmateix el projecte de regeneració adquiria una perspectiva més general, en gran mesura dissenyada des del Foment del Civisme –a través de *La Vanguardia Balear*– i des d'altres plataformes i propostes com ara la que Josep Rosselló Ordinas proposava des de la Lliga pel Millorament Social (1919).³¹ El 2 d'abril de 1919, es constituí a Inca la societat juvenil La Vanguardia Inquera, que immediatament es posà a disposició de les autoritats, i que tenia, entre els seus objectius, el de constituir un sometent.³²

El 12 d'abril es reunia a la rectoria una comissió de les forces vives d'Inca per constituir una societat amb capacitat de salvar els interessos morals i materials de la ciutat:

“Feren us de la paraula el Sr. Ecònom, el Sr. Batle, els regidors, senyors Cortès i Gelabert, el diputat provincial Sr. Alzina, D. Josep Siquier, D. Jaume Ensenyat, D. Rogeli Figueiras, D. Jaume Armengol (fill) i alguns altres. Tots manifestaren el desig de deixar la política vella per fer obra patriòtica. Se nombrà una comissió composta per Josep Siquier, Jaume Ensenyat, Jaume Armengol, Pau Corró, per entendre-se amb el P. Cerdà, per sentar els preliminars de l'associació.”³³

³⁰ *Ca Nostra*, 1919, pàg. 18.

³¹ ROSSELLÓ ORDINAS, J. 1919. *El problema preocupant. Notes sobre el precari estat de nostra moral i cultura públiques i la necessitat d'una intensa actuació social sanejadora i educativa per...* Lliga del Millorament Social: Mallorca.

³² *Ca Nostra*, 1919, pàg. 19.

³³ *Ca Nostra*, 1919, pàg. 26.

El 14 d'abril de 1919:

“el grup de ‘La Vanguardia Inquera’ es va reunir al Círcol d'Obrers Catòlics, alguns obrers anaren a moure renou davant el círcol, hi va haver insults al batle, corregudes i grepades de tal forma que va haver d'intervenir la Guàrdia Civil. Hi va haver detencions, de tal forma que es va provocar una vague al dia següent a Inca com a señal de protesta. La cosa no va acabar així. Per ordre del batle es varen clausurar les societats obreres ‘La Justicia’ de sabaters, i ‘El Progreso’ de paletes. Als següents diez la vague sols va ser parcial. Dia 19 se posen en llibertat alguns obrers i se'n tanquen altres.”³⁴

En realitat, la vaga general s'havia produït a Inca el 15 d'abril, després de la detenció d'oradors obrers en un míting de solidaritat amb els miners i de la creació el dia 11 del sometent al poble; fins al dia 18 els obrers no tornaren a la feina.³⁵

Com a conseqüència d'això, s'havia intentat organitzar la Lliga de Millorament Social, i el 22 d'abril es reuniren, a la rectoria d'Inca, les forces vives per constituir la societat. El pare Cerdà donà una llarga explicació de la finalitat que havia de tenir la nova societat. Don Josep Siquier quedà encarregat d'allistar els agricultors; Jaume Ensenyat, els industrials; Jaume Armengual, els de carreres; don Pau Corró, els comerciants. Aquests senyors, amb el P. Cerdà, quedaren encarregats de redactar un reglament.³⁶

El mes de maig la situació encara era de tensió, com a conseqüència dels excessos de la repressió per part de la Guàrdia Civil. Onze obrers havien estat processats per la jurisdicció civil i cinc per la militar. Dia 1 de maig el batle denegava permís als obrers per fer una manifestació, perquè els demandants no responien de l'ordre públic. Es féu un míting en el puig Ferrer d'Inca.³⁷ Les conseqüències dels aldarulls o avalots de febrer-març de 1919 van ser desiguals, però res ja no va ser com abans. Les forces de l'ordre es van fer més fortes i els sectors socials vinculats al poder polític i econòmic van justificar la repressió i la potenciació del “Someten”, per garantir l'ordre públic. Els sindicats grocs i els patrons majoritàriament –però no exclusivament– afavoriren tímides mesures que beneficiaven jornals i horaris laborals, i millores en la qualitat de vida de les famílies obreres. Tanmateix, políticament, la crisi deixà una ferida profunda en el maurisme i el conservadorisme tradicional a Inca, i suposà una victòria per als col·lectius més reaccionaris de la societat i un augment de la presència pública del sindicalisme paternalista i confessional (Caixa Rural, Cercle d'Obrers Catòlics d'Inca, Sindicat Obrer la Pau i la Federació Catòlica Obrera de Mallorca), instrumentat per l'Església i els patrons més afectats emocionalment pels aldarulls.³⁸ Alguns empresaris oferiren millores

34 *Ca Nostra*, 1919, pàg. 26.

35 GABRIEL, Pere. *El moviment*, pàg. 125.

36 *Ca Nostra*, 1919, pàg. 27.

37 FULLANA PUIGSERVER, Pere. “Crisi de subsistències... o. c.”, pàg. 258.

38 FULLANA PUIGSERVER, Pere. “Crisi de subsistències... o. c.”, pàg. 258.

assistencials, mutuels i incentius sobre la producció.

En un sentit contrari es produí una major radicalització dels sindicats anarcosindicalistes i socialistes. La situació vaguística es perllongà fins ben entrat el mes de setembre de 1919. Mentrestant, les organitzacions reberen la promesa de tenir una casa del poble:

“La vaga de sabaters acabaria el 30 de setembre de 1919, quan lentament gairebé tots s’havien anat incorporant a la feina, igual que havia succeït amb els forners. El 5 d’octubre, arribaren a Inca els obrers indultats, amb l’automòbil del cap liberal local, Domingo Alcina. Uns mesos més tard (gener de 1920), Alcina manifestava la seva intenció de regalar una casa de la seva propietat per a construir una Casa del Poble.”³⁹

Una proposta íntimament relacionada amb la que negociava la creació d’una casa del poble a Palma, destinada a les organitzacions obreres de la capital.

6. CONCLUSIONS

Existeix un gran consens historiogràfic sobre la incidència i les repercussions socials i polítiques dels aldarulls del mes de març de 1919, a Inca. Tot i que s’ha insistit en aquesta rellevància, no s’han estudiat en profunditat ni el context ni les singularitats que tengueren aquells succeïts en el conjunt de la història social i econòmica a l’Estat espanyol, atès el ressò la repercussió mediàtica. Inca era una ciutat moderna i industrial, situada en un indret estratègic com a centre de distribució en el mercat comarcal i local. L’estació del tren i el volum de producció de la ciutat l’havien convertit en un indret neuràlgic. Aquest context és conegut i ha estat estudiat parcialment, en gran part pels historiadors de l’economia i des de la perspectiva de la història social.

Certament caldria aprofundir en els fets, analitzar amb més detall les causes i les conseqüències d’una fita històrica que afectà els partits polítics dinàstics, donà més protagonisme a l’Exèrcit i a la Guàrdia Civil, obrí portes als corrents més patriòtics i regeneracionistes, vigoritzà posicionaments conservadors, però també augmentà la sensibilitat de patrons, intel·lectuals, líders sindicals i dinamitzadors socials. Tot plegat s’ha d’entendre en el marc d’una crisi general, però aquest afer ens permet treballar en l’àmbit local i ens ajuda a reivindicar biografies que tengueren un protagonisme singular en aquella conjuntura.

Marc Álvaro ens acaba de recordar que ara fa cent anys Max Weber escrivia sobre la política i els dimonis i afirmava: “els que utilitzen com a mitjans el poder i la violència, segellen un pacte amb el diable.” El sociòleg, l’historiador, van més enllà i ben aviat descobreixen que res no passa per casualitat ni són fets aïllats o descontextualitzats. Malauradament, individus significatius de la nostra generació segueixen segellant pactes amb el dimoni.

³⁹ FULLANA PUIGSERVER, Pere. “Crisi de subsistències... o. c. ”, pàg. 259.